

**Politikatudományi
Doktori Iskola**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Schwarcz András

A képviselet megkésett modernizációja
A magyar parlamenti képviselők összetétele és a politikai modernizáció,
1884-2006

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Ilonszki Gabriella dr.
habil. egyetemi docens

Budapest, 2008

Politikatudományi Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Szwarcz András

A képviselet megkésett modernizációja

A magyar parlamenti képviselők összetétele és a politikai modernizáció,
1884-2006

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Ilonszki Gabriella CSc
egyetemi docens

© Szwarcz András

Tartalomjegyzék

<u>I. KUTATÁSI ELŐZMÉNYEK ÉS A TÉMA INDOKLÁSA</u>	5
<u>II. A FELHASZNÁLT MÓDSZEREK</u>	6
1. HIPOTÉZISEK	6
2. MÓDSZERTAN	8
<u>III. AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEI</u>	11
1. SZAKIRODALOM	11
2. 1848-1918: A KIINDULÁSI PONT	14
3. AZ IDEIGLENES RENDSZERVÁLTÁS, 1920-1922	15
4. A HORTHY-RENDSZER, KONSZOLIDÁCIÓ ÉS EGYENSÚLYVESZTÉS	16
5. A DEMOKRÁCIA LEHETŐSÉGE, 1944-1949	16
6. A RENDSZERVÁLTÁS	18
7. A MAGYAR PARLAMENTI ELIT MODERNIZÁCIÓJA 1884-2006	19
<u>IV. FŐBB HIVATKOZÁSOK</u>	20
<u>V. A TÉMAKÖRREL KAPCSOLATOS PUBLIKÁCIÓK</u>	22

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

A disszertáció tárgya a képviselet modernizációjának megkérdésztése Magyarországon Nyugat-Európához képest. Ennek bemutatására a magyar parlamenti képviselők összetétele és folytonossága szolgál, összehasonlítva a nyugat-európai képviselők ezen jellemzőivel egy hosszabb történelmi perióduson át. Az elemzés empirikus módszerek segítségével, nagyrészt kvantitatív adatok alapján, próbálja bizonyítani a hipotéziseket.

Az elemzett időszak 1884-től napjainkig tart: 4 politikai korszakot és 22 választást ölel fel. Az időszak kiválasztása – természetesen a kiindulási pontot tekintve – némi magyarázatra szorul. A modernkori magyar parlamentarizmus története ugyanis 1848-ban kezdődött a képviselők életrajzi adatait azonban csak 1884-től kezdték el szisztematikusan összegyűjteni és almanachok formájában megjelentetni. A dolgozatban szereplő elemzések alapja az ezen almanachok feldolgozásából készült adatbázis. Fontos megjegyezni, hogy a dolgozat nem tér ki az államszocializmus időszakára, mivel abban a korszakban a képviselők kiválasztása kizárólag az állampárt akaratan múlt, így összetételükből és folytonossági mutatóikból nem lehetséges a társadalmi és a politikai modernizációra érvényes következtetéseket levonni.

A parlamenti elite vonatkozó kutatások legnagyobb része az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában készült, a nemzetközi komparatív kutatások pedig szinte kizárólag ezekben az országokban. Több ország képviselőit egységes adatok alapján először az EURELIT projekt keretében elemezték. E kutatás eredményeképp eddig megjelent kötet azonban a magyar parlamenti elittel csak esettanulmány formájában foglalkozik, mivel megjelenésekor még nem álltak rendelkezésre az adatok. Ezért egyelőre csak 11 nyugat-európai országról készült összehasonlító elemzés, a vizsgált korszak parlamentjeit illetően.

A dolgozat a parlamenti elit modernizációjával foglalkozik, annak összetétele alapján. Az elit értékmentes fogalma Paretótól [1991] származik, aki ez alatt az élet valamely területén vezető szerepet játszó személyeket értette. Az elithez tartozás szerinte nem a képességek vagy tulajdonságok következménye, az csakis a pozíciót jelenti, az oda kerülés módját nem. A politikai elit e definíció szerint azokból áll, akik a politika területén tevékenykednek vezető pozícióban, azaz a kormányban, a pártokban, a parlamentben, a közigazgatásban vagy a véleményformálás más intézményében. A vezető pozíció annyit tesz, hogy a politikai döntésekre valamilyen módon hatást tudnak gyakorolni (Putnam [1976]). Parlamenti elitnek nevezem tehát az összes képviselőt, mivel a mindnyájan – kisebb-nagyobb mértékben – szavazataikkal befolyásolják a politikai döntéshozatalt.

Az elit összetételének változása tükrözi a társadalmi és politikai mobilizáció, a társadalmi integráció folyamatát, és a pozíciókhoz és forrásokhoz való hozzájutás szabályainak kialakulását (Rokkan [1967]). A társadalmi konfliktusok, törésvonalak és változások a képviselőkön keresztül jelennek meg az országos politikában. Ennek oka, hogy a társadalmi, a politikai illetve a parlamenti elit változása között kétirányú kapcsolat áll fenn. Az egyik irányban a társadalmi konfliktusok és hatalmi szerkezetek befolyásolják a politikai döntéseket a képviseleten keresztül. A másik irányban pedig a politikai elit formálja, irányítja és értelmezi a társadalom igényeit (Best—Cotta [2000a]). A képviselők a választók elsődleges csatornái, amelyeken keresztül a politikában kifejezhetik értékeiket, érdekeiket, igényeiket vagy követeléseiket. Ennek következtében a parlamenti képviselők egyéni és kollektív tulajdonságai legalább részben tükrözik a társadalom szerkezetét és annak változásait. Az elit jellegét tanulmányozva magáról a társadalomról is sok információt szerezhetünk.

Természetesen a parlamenti elit nem a társadalom egyszerű kivetítődése a politikára, a képviselet nem a választók tulajdonságainak és akaratának passzív tükrözése, hanem a társadalmi igények átalakítása politikai ideológiákká, szakpolitikákká és cselekvésekké. A képviselők személyisége még a pártok, a parlamenti és kormányzati intézmények és egyéb személyi és szervezeti összefüggések tompító hatása dacára is hatással van a parlamenti munkára és az outputra.

A képviselet a modern demokrácia kialakulásának és működésének központi eleme, ezért annak megtestesítői, a képviselők vizsgálata alapvető fontosságú a politikai rendszer működésének megértésében. A parlamenti elit tanulmányozása egy újabb irányból világíthatja meg a magyar politikai rendszer ki- és átalakulásának folyamatát, a történelmi és társadalmi változások menetét. Megmutathatja ugyanis, hogy a képviselők, – akik egy személyben a modernizáció és a demokratizáció alakítói és képződményei – együtt változtak-e a társadalommal, esetleg a változások előfutárai vagy kerékkötői voltak.

II. A felhasznált módszerek

1. Hipotézisek

A mostani fejlett liberális demokráciák fejlődési útjai igen különbözők, a Mediterráneumtól Skandináviáig, a folyamatos fejlődésű Angliától és Hollandiától a komoly megszakításokkal demokratizálódó Németországig és Portugáliáig. Magyarország – és Közép-Európa – fejlődése azonban talán még inkább különbözik, egy másfajta történelmi úton jutott el a parlamentarizmus kialakulásáig is. Ezen feltevés alapját Janos [1982, 2003] és

Szűcs [1983] elméletei adják, amelyek a történelmi fejlődés kontextusában elemzik a nyugatitól eltérő modernizációs mintákat. A hipotézisek vizsgálatakor tehát arra kerestem bizonyítékot, hogy ez a fejlődési eltérés a parlamenti elit modernizációjában is tetten érhető.

A második jobbagyság, az erős nemesség és a városiasodás megkésettisége egy felülről vezérelt modernizációval kiegészülve, egy féloldalas, szervesen nyugatos berendezkedéshez vezetett. Ugyanezen okokból a nemzet fogalma sokáig a nemességgel volt egyenértékű, és ez a reformkor belső indíttatású fejlődése után is egy visszamaradott társadalomszerkezetet eredményezett (Szűcs [1983]). Mindez hatással volt a parlamentarizmus kialakulására és fejlődésére, amely tovább hordozta magában a történelmi folyamatok ellentmondásait, és így modernizációja is más utakat járt, mint Nyugat-Európa törvényhozásaié.

„A képviselők társadalmi háttere, kiválasztódásának szempontjai, valamint cserélődésük iránya és mértéke látszanak azoknak a szempontoknak, amelyek a legegységesebben kapcsolják őket össze a politikai rendszer lényegi sajátosságaival: a rendszer demokráciatartalmáról, modernitásáról és stabilitásáról árulkodnak” (Ilonszki [2005a], p. 33). A parlamenti elit összetétele és változása közvetlenül vagy közvetve hatással van a politikai rendszer egészére és ez által a társadalomra is. Tehát a parlamenti elit vizsgálatából levont következtetések relevánsak a politikai rendszer egészének modernizációja szempontjából, sőt lényeges társadalmi folyamatokra is rávilágíthatnak.

A modernizáció folyamata Magyarországon megkésett, szakaszos és részleges, nem szerves fejlődés része. A politikai elit – és ennek részeként természetesen a parlamenti elit – modernizációja Magyarországon általában nem a társadalmi folyamatok következménye, hanem az eliten belüli harcok és alkuk eredménye. A demokrácia egyes intézményeit és módszereit ugyan átveszi Magyarország, azonban az ezek működéséhez szükséges társadalmi mechanizmusok nem alakulnak ki. A parlamenti elit modernizációja sem a társadalmi igények következménye, hanem az elit saját döntése vagy külső hatás okozza. Látszatra tehát sok a hasonlóság a magyar és a nyugat-európai parlamentarizmus között, azonban ezek hátterében igencsak eltérő folyamatok állhatnak.

A nyugat-európai parlamentek összehasonlító kutatási eredményeinek bemutatása és a magyar fejlődés felvázolása után kvantitatív adatok segítségével is megkísérlem igazolni a következő hipotéziseket, amelyekkel a magyar parlamenti elit modernizációjának sajátosságait próbálom igazolni:

A magyar parlamenti elit modernizációja állandó lemaradásban van a nyugat-európaihoz képest. A magyar parlamentarizmus kezdetén a képviselők összetétele hasonló a nyugat-európai törvényhozásokéhoz, azonban a nyugat-európai társadalmi és politikai

fejlődés gyorsabban halad a liberális képviselői demokrácia felé, mint a magyar. Ennek következtében a magyarországi parlamenti elit összetételében már az elemzett korszak kezdetén, azaz 1884-ben is jelentősen eltér a fejlettebb országokban láthatótól, amely különbözőség a továbbiakban is megmarad, sőt növekszik. Azaz a magyar parlamentek összetétele az egyes korszakokban inkább hasonlít a nyugat-európai parlamentek néhány évtizeddel korábbi állapotára, mint az aktuálisra.

Minden történelmi cezúra – ha átmenetileg is – a modernizáció felé hat, a folytonos szakaszok alatt pedig az elit konzerválni próbálja a *status quot*. Egy-egy nagy történelmi változás után a magyar politikai elit a modernizáció korábbi megkésettisége miatt kialakult feszültséget megpróbálja egy erőltetett és hirtelen modernizációs ugrás segítségével levezetni. Ennek következtében a korszakváltás vagy rendszerváltás utáni időszakban a parlamenti elit is jobban hasonlít a kor nyugat-európai parlamenti elitjeire, mint a korábbiak. A lemaradás csökkenése azonban nem feltétlenül időtálló változás, lehetséges a visszarendeződés. A folytonos korszakok során azonban nem érzékelhető a folyamatos modernizáció, általában a korszak elején kialakult – európai mércével időközben elavulttá váló – helyzet konzerválódik.

A hipotézisek vizsgálatához először szükség van a fogalmak tisztázására, a vonatkozó szakirodalom alapján. Ezek után következik a történelmi korszakok bemutatása a parlamenti elitek szempontjából Nyugat-Európában és Magyarországon. Itt mód nyílik az összehasonlító elemzés főbb szempontjainak és a kutatás során megválaszolendő kérdések megismerésére.

2. Módszertan

A hipotézisek igazolására szakirodalmi kutatás és adatelemzés segítségével tettem kísérletet. A politikai rendszer modernizációjával foglalkozó szakirodalom (elsősorban Janos [1982] és [2003], Best—Cotta [2000a] és [2000b], Weber [1989], Ilonszki [2000a] és [2005b]) felvázolja a magyar és a nyugat-európai modernizáció folyamatát. Ebből a leírásból látható az is, hogy a két fejlődési út eltér egymástól mind időben, mind tartalmában. Amint már korábban utaltam rá, Magyarországon a gazdasági és politikai modernizáció nem szerves módon folyt le. A magyar politikai elit modernizációját nem a társadalmi változások okozzák, hanem az eliten belüli harcok és alkuk. A parlamenti elit modernizációját sem a társadalmi nyomások kényszerítették ki, hanem az elit döntött a modernizáció mellett vagy ellenében. A magyar és a nyugat-európai parlamentarizmus kívülről igen hasonló, azonban a belső mozgatórugói lényegesen különbözhetnek.

A történeti szakirodalom (elsősorban Boros—Szabó [1999], Földes—Hubai [1999], Ilonszki [2000a], Janos [2003], Jónás [1990], Kozári [2005], Mackie—Rose [1982], Pesti [2002], Püski [2006], Romsics [2000], Szabó—Gyarmati [2002]) segítségével került sor a nyugat-európai és részletesebben a magyar politikatörténeti háttér feltárására, és a kvantitatív adat értelmezéséhez szükséges információ összegyűjtésére.

A pártrendszer vizsgálatával meg lehet állapítani, hogy a különböző pártfajták mikor és milyen módon alakultak ki a két régióban. Ugyancsak érdemes megvizsgálni a pártok ideológiai hátterét, a társadalmi és politikai törésvonalakat. A választójog kiszélesítésének elhúzódása, és a választási rendszer adta visszaélési és csalási lehetőségek szintén a hipotézis bizonyítékául szolgálhatnak. Szintén a magyar fejlődés sajátosságára világít rá a pártok szerepe a kormány kinevezésében és a kormány valamint a kormánypárt szerepe a képviselők megválasztásában. A képviselők összetételének terén a részleges, féloldalas és szerves fejlődés bizonyítékául szolgálhat egyes, jellemző politikustípusok mélyreható összehasonlítása a nyugati mintával. Meg kell vizsgálni, hogy vajon a jellemző foglalkozások vagy társadalmi státus ugyanazt takarják-e Magyarországon, mint például Hollandiában.

E felvetések vizsgálata túlnyomórészt a szakirodalom összevetésén alapul, mivel ebben az esetben főként kvalitatív elemzésre van szükség, de kiegészíti azt a kvantitatív adatok vizsgálata is, mivel a hipotézisek igazolásához a meglévő szakirodalom következtetéseinél az adatok következetes összehasonlítására van szükség. A választójog visszasságaira mutat rá az adatbázis változói közül az egyhangú kerületek száma. Ugyancsak ennek a jele lehet a képviselők jellemzőinek hirtelen megváltozása egy-egy kormányváltás következtében. Az egyes pártcsaládok személyi összetétele is utalhat a modernizáció magyar sajátosságaira, amennyiben lényegesen eltér a Nyugaton megszokottól. Ugyancsak ezt támasztja alá egyes foglalkozások tartalmi eltérése: míg a jogászok nyugaton legnagyobb részt függetlenül üzik hivatásukat, addig Magyarországon legnagyobb részük egy-egy család, uradalom vagy vállalat jogtanácsosa, így egyáltalán nem független. A hivatalnoki réteg nyugaton az állam feladatainak növekedése miatt alakul ki a városi értelmiség köréből, Magyarországon viszont az elszegényedett felsőbb rétegek hozzák létre az erős központi államhatalmat, hogy az megélhetést biztosítsa számukra (ezt támasztja alá, hogy a hivatalnok – földbirtokos foglalkozáspár igen gyakori).

A felvázolt hipotézisek vizsgálatát ezután empirikus módszerek segítségével fogom elvégezni. Ennek egyik oka, hogy az alapvető forrásnak tekintett tanulmánykötet (Best—Cotta [2000], ezen belül Ilonszki [2000a]) megjelenése idején még nem állt rendelkezésre a Magyar Képviselői Adatbázis, így hát annak következtetései leginkább a

történelemtudományi szakirodalomra és a korábbi kutatók (pl. Lakatos [1942], Rudai [1936], Toth [1973]) adataira támaszkodnak.

A kutatás alapvetően szekunder kvantitatív adatok feldolgozásából áll, amelyekből statisztikai módszerekkel próbálok bizonyítani a hipotéziseket. Az adatok forrása két adatbázis: az OTKA kutatási program során kialakított Magyar Képviselői Adatbázis valamint az EURELIT nemzetközi kutatói projektben összeszerkesztett Cube adatbázis. Az adatok elemzése mellett, azok értelmezéséhez természetesen szükség van egyéb politológiai és történelmi források használatára is. A két felhasznált adatbázis jelentősen különbözik egymástól mind az adatsorok alapegységében, mind a használt változóknak, azonban adataik között – a felhasználhatóság szempontjából – jelentős átfedés van. A Cube adatbázis szinte minden változója megtalálható a magyar adatbázisban is, vagy legalábbis kiszámítható annak adataiból. Az elemzés egysége lényegesen különbözik: a Cube egy-egy parlamenti cikluson belül a pártcsaládokat tekinti egységnek, míg a Magyar Képviselői Adatbázis az egyes képviselőket.

Mivel a Cube adatbázis magyar adatai a Magyar Képviselői Adatbázis tartalma alapján készültek, amely azonban lényegesen részletesebb adatokkal szolgál, amikor nem kifejezetten cél a nemzetközi összehasonlítás, az elemzéshez az utóbbit használom. A Cube tehát akkor kerül alkalmazásra, amikor nemzetközi adatok is szükségesek az elemzéshez, mivel a változók nem minden esetben feleltethetők meg egy az egyben a magyar adatbázisban szereplőknek. A modernizáció jellemző változóinak összehasonlításakor tehát azon változók esetében, amikor a Cube módszertana eltér az Adatbázisétól, a magyar adatokat is az előbbiből nyerem ki.

A nemzetközi összehasonlításhoz az egyes országok és ciklusok adatait is felhasználtam, de általában egy-egy korszakra vonatkozóan – Magyarország kivételével – az összes ciklus adataiból számolt átlagokat használtam az egész régióra vagy egy-egy országra vonatkozóan. A különböző országokban tartott választások időpontjainak különbsége nem tette lehetővé, hogy az egész országcsoporthoz vonatkozó idősorokat éves bontásban alakítsam ki, ezért ilyen esetekben évtizedátlagokat használtam. A magyar adatokat – az időbeli változások követése végett – szintén évtizedenként vizsgáltam meg, kivéve, amikor a történelmi folyamatok más felosztást tesznek kívánatossá.

A modernizáció komparatív vizsgálata folyamán korszakonként összehasonlítom a magyar parlamentek összetételét a nemzetközi trendekkel. Nyugat-Európára vonatkozóan a modernizáció Best és Cotta [2000b] által kialakított szakaszolását használom, azaz négy szakaszt különböztetek meg: a kezdetektől az 1880-as évekig, 1880-as évektől az 1920-ig,

1920-tól az 1960-as évekig, valamint az ezt követő időszakot, egészen napjainkig. Mivel azonban a kiindulópont Magyarország, a külön vizsgált időszakok a magyar történelem jelentős szakaszainak felelnek meg. A dualizmus időszaka, a Horthy-rendszer, a második világháború utáni rövid demokratikus periódus és az 1990-es rendszerváltás utáni demokrácia a főbb szakaszok. Így tehát a nyugat-európai fejlődés harmadik – az 1920-as évektől az 1960-as évekig terjedő – szakasza Magyarországon két teljesen különböző időszakot fed le. Ráadásul az 1920-as ciklus – különlegessége miatt – saját részt érdemel, a korábbi és a későbbi parlamentekkel való összehasonlításban.

A magyar adatok és a nyugat-európai átlag összehasonlítása mellett fontos annak vizsgálata is, hogy hasonlít-e a magyar fejlődés valamely nyugat-európai országéra. Ennek érdekében az egyes országok, az adott modernizációs szakaszra vonatkozó adatait is összehasonlítom a magyarokkal. Itt azt figyelem, hogy az adott ország egy-egy változója ugyanabba az irányba és hasonló mértékben tér-e el az európai átlagtól, és van-e olyan ország amely egy-egy időszakon belül sok változó esetében mutat hasonlóságot Magyarországgal, és főként van-e olyan, amelyik több történelmi időszakban is hasonlít.

Az egyes korszakokat vizsgáló fejezeteken kívül az egész vizsgált időszakra vonatkozóan is elvégzem az összehasonlítást. Itt országonként és változónként vetem össze az évtizedátlagokat a magyar adatokkal, és korrelációt számolok. Ennek segítségével megállapítható, hogy van-e olyan ország, amely egy, esetleg több változó tekintetében hasonló történelmi fejlődést produkált, mint Magyarország.

Az adatbázison kívül – kiegészítésként – a Rudai Rezső [1936] és Lakatos Ernő [1942] által publikált adatsorokat használom, mivel az ő elemzéseik kisebb időbeli távlatból tekintenek vissza a dualizmus és a Horthy-korszak parlamentjeire. Ezen adatsorok keletkezéséről és módszertanáról azonban nem sokat tudunk, így az adatbázis adataival való összehasonlításokat fenntartással kell kezelni.

III. Az értekezés eredményei

1. Szakirodalom

A modernizáció a politikai rendszer tekintetében a társadalmi részvétel és beleszólási jog követeléséhez, a politikai vezetés szakosodásához és a hatalom legitimitációjának szekularizációjához vezet. Ennek a folyamatnak előfeltétele az ember természet fölötti befolyásának növekedése, ami Nyugat-Európában az ipari forradalom következtében vette kezdetét. Az ipari fejlődés, és az annak hatására megkezdődő társadalmi átalakulás Európa

észak-nyugati szegletéből (Anglia, Németalföld) fokozatosan terjedt dél és kelet felé, évszázados késéssel érve el a kontinens dél-keleti határait, Magyarországra nagyjából a XIX. század első felében, azaz a reformkorban jutott el. Az 1880-as évekre Európában kialakult három, jól elhatárolható gazdasági régió: az északnyugati centrum, az azt körülvevő, az Elba, a Loire és a Pó folyók határolta félperiféria, valamint az ezeken túli periféria (Janos [2003]).

Míg a centrum országaiban a modernizáció folyamatának célja az volt, hogy a társadalom alkalmazkodni tudjon a sikeres technológiai innováció következményeihez, a periféria országaiban a cél a gazdasági lemaradás következményeinek elkerülése volt. A centrumban a gazdasági fejlődés a demokrácia irányába ható politikai átalakuláshoz vezetett, míg a periférián a fejlesztést az erős, tekintélyuralmon alapuló állam próbálta megoldani. Tehát, míg a centrum országokban az állam erősödését az erősödő középrétegek piacbővítési törekvései váltották ki, addig a periférián a piactól menekülő középosztály egyetlen megélhetési forrásaként alakult ki az erős állam (Janos [2003]).

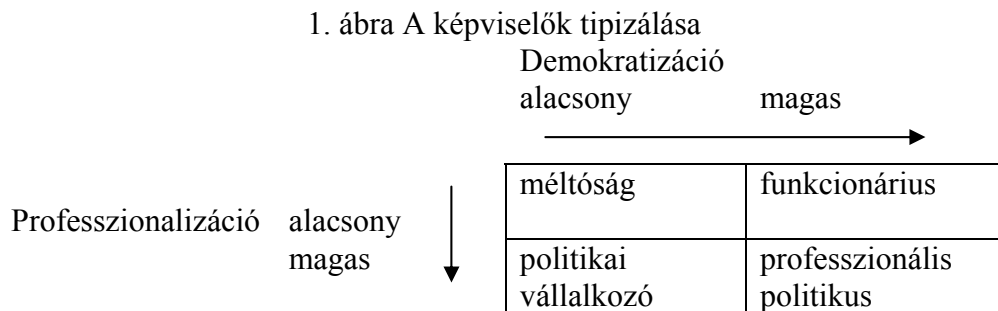
A társadalmi változás a különböző társadalmi elitek folytonos harcát eredményezi, aminek következménye az elitek cirkulációja. A régi elitek privilégiumaik védelmét tekintik fő céljuknak, képtelenné válnak a változásra. Az alsóbb rétegekből feltörekvő energikus, új elitek, a tömegmozgalmak szervezésével bázist hoznak létre maguknak, új ideológiák, értékek és érdekek alapján közelítik meg a kihívásokat, így magukhoz tudják ragadni a kezdeményezést és a hatalmat. Ezek az új elitek az új idők megváltozott körülményei között jönnek létre, így jobban képesek válaszokat adni az aktuális problémákra.

Ezért minden demokráciában szükség van az elit valamilyen mértékű, folyamatos cserélődésére, megakadályozandó a politikai osztály bezáródását, ami a politika megcsontosodásához, a legitimitás elvesztéséhez, vagy akár egy tekintélyuralmi rendszer kialakulásához is vezethet (Matland—Studlar [2004], pp. 87-88).

A folytonosság szerepe a parlamentben egy olyan elit létrehozása, amely átlátja a törvényhozás és a politikai rendszer működését, és jobban el tudja látni különleges ismereteket igénylő feladatait. A hosszan szolgáló képviselő már szakmaként tud tekinteni a politikára, szakismeretre tesz szert. Az ilyen professzionális (vagy professzionalizálódó) politikus – mivel már saját képviselői karrierjét is hosszabb távon tervezheti – képes hosszabb (egy cikluson túlmutató) távon gondolkodni. Ugyancsak alkalmas az újonnan bekerült képviselőket segíteni, támogatni azok mihamarabbi integrálódását a szervezetbe.

A professzionalizáció felfogható a modernizáció tüneteiként és eszközeként is, amely által a politikai elit lassú cserélődése követi és egyben gerjeszti a társadalmi változásokat. A kialakuló politikai osztály leváltja a hagyományos, a társadalmi (főként születési) elitet

jelentős részben átfedő politikai elitet. Ezután politikai vállalkozó (leginkább az ügyvéd), majd a pártfunkcionárius típusa lesz a jellemző a parlamentekben. Az ennek helyét átvevő professzionalizálódott parlamenti elit lesz képes arra, hogy megteremtse a feltételeket a társadalom további rétegeinek a politikai életben való részvételre (ld. 1. ábra).

Forrás: Best—Cotta 2000b, p. 524

Max Weber ([1989] p. 16-17) szerint a politikus a politikáért vagy a politikából él. Tehát Weber a politikusok közé sorol mindenkit, aki a politikát teljes időben űzi, függetlenül attól, hogy ezt karriereként vagy hobbiként műveli. Ilonszki ([2005b] p. 174) szerint „a modern politikus jellemzői szorosan kapcsolódnak a politikai rendszer modern vonásaihoz elsősorban a társadalmi struktúra és az intézményrendszer konkrét jellemzőihez, a politikus professzionizmusa pedig a politikai kvalitások bizonyos körét jelenti”. Giovanni Sartori ([1991] p. 408) meghatározása szerint professzionális politikusnak az a képviselő tekinthető, aki funkcionális, képviseleti, személyiségi és gazdasági tekintetben is politikus. Azaz rendelkezik a szükséges szaktudással, elszakadt saját társadalmi osztályától, megvannak a politizáláshoz szükséges tulajdonságai és a politikából él. Az ebbe a kategóriába sorolt képviselőknek ez a főfoglalkozása, a politika kedvéért feladják eredeti foglalkozásukat, állásukat. Megélhetésüket a politikából szerzik: a képviselői, miniszteri vagy államtitkári fizetésből, a párt vagy más politikai szervezet (pl. szakszervezet) által fizetett bérből. A hivatásos politikus karrierje sokszor a pártokban, érdekszervezetekben vagy a helyi politikában kezdődik, folyamatosan tanulja a politikát, gyűjti a tapasztalatokat.

A hivatásos politikus megjelenésével a származás és a társadalmi státusz elveszítette a rekrutációban játszott fontos szerepét, és megnyílt az út a korábban hátrányos helyzetű társadalmi csoportok előtt. Mindeközben növekedett az érdekképviseleti szervek szerepe a kiválasztásban.

A professzionizáció folyamata azonban ellentétes lehet a demokráciával, mivel a professzionizáció következtében leszűkül a parlamentbe való bejutás lehetősége. Hiszen a parlamenti elit felügyeletet tud gyakorolni a rekrutáció fölött a jogállás, a javadalmazás, a

választhatósági feltételek, valamint a politikusi karrierutak megszabásával. A demokráciának viszont ki kell szélesítenie a politikai részvétel és a parlamenti karrier lehetőségét minden társadalmi csoport felé.

2. 1848-1918: a kiindulási pont

A modernkori magyar parlamentarizmus kezdetét az 1848-as évre, az áprilisi törvények életbelépésének időpontjára tehetjük, amelyek megteremtették a rendszeresen, Pesten üléselő Országgyűlést, és az ennek felelős kormányt, azaz népképviselői parlamentté alakították az addigi rendi Országgyűlést. Az ezen törvények alapján megválasztott parlament 1848. júniusában ült össze először, a körülbelül 600 ezer választásra jogosult szavazatai szerinti összetételben. Az almanachok hiánya miatt az adatbázis kezdő dátuma ugyan 1884, a magyar és a nemzetközi parlamenti elit összetételének és tulajdonságainak vizsgálatához azonban szükséges a kiindulási pont vizsgálata is.

A főbb jellemzők (státus, végzettség, foglalkozás) tekintetében az 1860-70-es évek 1884 után is szolgáló képviselői tértek el lényegesen az 1884-es és az azt követő időszak parlamenti elitjétől. Valószínűsíthető – és ezt támasztja alá a szakirodalom (Ilonszki [2000a], Boros—Szabó [1999]) is –, hogy Magyarországon ekkor nem ment végbe az a modernizáció, amely Nyugaton elkülöníti az 1880-ig tartó első modernizációs időszakot a azt követőtől.

A magyar parlament az európai modernizációs folyamat második szakaszában vegyes eredményt ért el. A kezdeti parlamenti elitől ugyan alig vannak adataink, azonban a szakirodalmi leírások szerint nem különbözött jelentős mértékben az 1884 utánitól (ld. Boros—Szabó [1999], Szabó—Gyarmati [2000], Ilonszki [2000a]). Bár a magyar parlamentben a kezdeti időszakban az arisztokrácia aránya alacsonyabb, és a képzettségi szint magasabb volt az európainál, a többi tényezőben igen hasonló volt ahhoz. Az 1880-as évektől kezdődően a különbségek egyre nőttek, mégpedig a nyugat-európai változások és a magyar változatlanosság következtében. Az elemzés tárgyát képező országok nem egységesek ugyan a változók tekintetében, nem található egyetlen olyan ország sem, amely a változók többségében hasonlítana Magyarországhoz. A felsőfokú végzettség magas, és az alacsony végzettség elenyésző aránya ugyan jellemző a mediterrán térségre, akárcsak az ügyvédek jelentős száma, a földbirtokosok és a hivatalnokok nagy súlya azonban már nem. Sokatmondó a trendek elemzése, amely jól láttatja, hogy míg Nyugat-Európában ebben az időszakban megkezdődik a modernizáció és a demokratizálódás, addig Magyarországon a parlament összetételében szinte semmilyen változás nem tapasztalható az adatokkal is vizsgált 35 évben.

A koalíciós kormány rövid időszakos elemzése látható, hogy nem csupán, és nem közvetlenül a Szabadelvű Párt dominanciája volt az oka annak, hogy a parlamenti elit modernizációja Magyarországon nem indult meg a dualizmus korában, hiszen az 1905 és 1910 közötti időszakban sem változott lényegesen a parlamenti elit összetétele. Ugyanakkor természetesen főként a korszak domináns kormányzó pártja akadályozta a választójog kiterjesztését, a társadalom újabb csoportjainak bevonását az országos politikába (bár a koalíciós korszakban sem született új választójogi szabályozás). A nemzetiségi és a földkérdés megoldatlansága miatt a teljes uralkodó elit önvédelmi mechanizmusa volt a „nép” távoltartása a döntési pozícióktól.

3. Az ideiglenes rendszerváltás, 1920-1922

Ebben a fejezetben a modern magyar parlamentarizmus első nagy váltását – bátran mondható: rendszerváltását – az 1910 és 1922 közötti időszakban lezajlott változásokat vizsgálom. Céлом az volt, hogy az utolsó dualizmuskori – 1910-től 1918-ig üléselő – Országgyűlés és az első világháború utáni időszak első és második nemzetgyűlése (1920-22 és 1922-27) képviselőinek adatait összehasonlítva igazoljam a rendszerváltás tényét, valamint bemutassam annak folyamatát. Ugyancsak igazolni szándékoztam a modernizációs ugrást, amit ez a rendszerváltozás hozott a magyar parlamenti elitben.

Az első világháború után egy új típusú parlamenti elit jelent meg és vette át a politikai élet irányítást. E feltételezés igazolását igen sokféle szempontból elvégeztem, és minden egyes adatsor bizonyította annak igazságtartalmát. A képviselők korösszetétele, felekezeti arányai, végzettségük helye és iránya, foglalkozási struktúrájuk és politikai szocializációjuk szerinti elemzések rendre kimutatták az elit változásait. Ez a folyamat egyértelműen a nyugat-európai típusú modernizáció irányában való elmozdulásként értelmezhető. A legtöbb – ebből a szempontból lényeges – változó alapján Magyarország az 1920-as ciklusban közelebb került a kor nyugati átlagához. Továbbá a választójog kiszélesedése következtében a képviselők rekrutációja is megváltozik, és ezzel a társadalom egy – korábban ismeretlen – „szélesebb” parlamenti reprezentációja is megjelenik.

Az 1920-22-es radikális változás után az 1922-26-os ciklusban az elit szempontjából is az új rezsim konszolidációját figyelhetjük meg. Jól látható az értékek hullámozása, szinte minden adatsor esetében egy nagymértékű változást egy kisebb volumenű visszarendeződés követ az első, illetve második nemzetgyűlési választások után. Ez azonban nem jelenti az első világháború előtti rendszer és elit visszatérését, a rendszerváltás ténye tagadhatatlan. A

gyenge személyi folytonosságot leginkább a dualizmus korának másodvonalbeli politikusai testesítik meg, a társadalmi csoport egyfajta folytonossága áll fenn. A politikai berendezkedés, de legfőképpen az uralkodó ideológia változása azonban egy lényegi elemében eltérő rendszer kialakulását és konszolidációját alapozza meg.

A Horthy-rendszer konszolidációjának kezdetén tehát visszalépés történt a modernizációs folyamatban, és az ekkor összeült Nemzetgyűlés egyáltalán nem hasonlított jobban a kor nyugati törvényhozásaihoz, mint a dualizmus Országgyűlései a saját koruk nyugat-európai parlamentjeihez.

4. A Horthy-rendszer, konszolidáció és egyensúlyvesztés

A teljesen átalakult pártrendszer és az új választási szabályozás új rekrutációs utakat nyitott meg 1920-ban, amelyeket a domináns pártrendszer 1922-es megteremtése, a választójog szűkítése és a nyílt szavazás ismételt bevezetése részben bezárt. Hozzájárult ehhez az első világháború után kialakulóban lévő kiscgazda tömegpárt szervezeti elsorvasztása és választási párttá alakítása. A patronage-alapon működő állandó kormánypárt létrehozása után az ellenzéknek tudomásul kellett vennie, hogy a politikai váltógazdaság lehetősége, és ezzel a kormányra kerülés esélye számára megszűnt. Az állami tisztségviselők és a helyi notabilitások által vezérelt választási rendszer fölöslegessé tette a komoly anyagi és humán erőforrásokat igénylő pártszervezést.

Elmondhatjuk tehát, hogy bizonyos fokon maga a bethleni konszolidáció okolható a modernizáció elmaradásáért, sőt visszafordulásáért. Az a tény is, hogy 1935-ben a képviselők jelentős részét lecserélő választások következtében sem változott meg jelentősen a képviselők összetétele, Bethlen és az általa kiépített klientúra-hálózat politikai befolyását mutatja. A totalitárius párt kiépítésének megszakadásához és a visszarendeződéshez természetesen Gömbös halála is hozzájárult. Ugyancsak jelentős szerep tulajdonítható Horthy Miklósnak, aki az esetek többségében kiállt Bethlen és köre mellett.

5. A demokrácia lehetősége, 1944-1949

Szinte egy időben azzal, hogy a Vörös Hadsereg elől Sopronba menekült a megfogyatkozott létszámú és minimális jogkörrel rendelkező nyilas parlament, a Törvényhozók Nemzeti Szövetsége, az ország keleti felén megkezdődött a Debrecenben összeülő Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjainak megválasztása a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programja alapján. A szovjet hadsereg előrenyomulásával az ország egyre nagyobb

területén kezdtek újraszerveződni a demokratikus pártok, miközben az emigráns kommunista politikusok a Vörös Hadsereggel együtt érkeztek vissza Magyarországra. Szovjet nyomásra – a hazai pártok alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását kezdeményezték – már 1944 decemberében parlamenti választásokra került sor a felszabadított/megszállt területeken.

A képviselők személyében és társadalmi-politikai összetételében is óriási fordulat zajlott le a második világháború után. Az új parlamentek képviselőinek tulajdonságai szinte semmiben nem hasonlítanak a Horthy-rendszerbeliekére. A második világháború után nem következett be az elsőd ciklus utáni visszarendeződés, mint 1922-ben. A népgyűléseken választott Ideiglenes Nemzetgyűlés, a valóban demokratikusan megválasztott Nemzetgyűlés és a demokratikus alapon, de csalásokkal választott Országgyűlés egyaránt a parlamenti elit összetételének radikális megváltozását mutatja. Visszarendeződésre nem került sor, bár ennek bebiztosításában a korábbi rendszer vezetőinek és egyes szervezetei tagjainak választójogból való kizárása is szerepet játszhatott. Ugyancsak hozzájárult a korábbi rendszer jellemzőinek teljes elhagyásához a kommunista hatalomátvételt támogató Szövetséges Ellenőrző Bizottság. Ennek következtében csekély személyi és pártkontinuitás volt csak tapasztalható, az is egyértelműen a Horthy-rendszer két jelentős ellenzéki pártjához – a Független Kisgazdapárthoz és a (Magyarországi) Szociáldemokrata Párthoz – köthető.

A korszak a nyugat-európai típusú modernizáció szempontjából jelentős ugrásnak tekinthető, bár a lényeges változók többsége szempontjából Magyarország nem került közelebb a nyugati átlaghoz. A demokratizáció, a de-etatizáció és a pártosodás szempontjából egyértelműen meghaladta a nyugat-európai mércét. A korábbi lemaradás helyett hirtelen a túlteljesítés állapotába került a korábbi rendszerrel való radikális szakítás során. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a korábbi illegalitásából kitörő kommunista párt igen jelentős képviselőre jutott a választások révén. Ilyen mértékű szerepet a kommunisták Nyugat-Európa országai közül csak Olaszországban, Franciaországban és Finnországban játszottak. A második világháború utáni első két magyar parlamentben a polgári pártok szinte meg sem jelentek, ellentétben a nyugati törvényhozásokkal.

A modernizációs ugrás egyik fő oka tehát az lehetett, hogy a magyar történelmi fejlődés során ekkor került sor először valódi demokratikus választásokra, és ekkor kaptak először esélyt az alsóbb társadalmi rétegeket képviselő pártok a *fair* megméréstetésre.

A szovjetek által támogatott kommunisták hatalomátvétele, és ezzel a demokratikus parlamentarizmus megszűnése az 1949-es választások után megfosztotta az országot – többek között – a modernizáció konszolidációjának lehetőségétől. Ezért nem tudhatjuk, hogyan alakult volna a magyar parlamenti elit modernizációja a következő 40 év során: a radikális

váltást konszolidáció követte-e volna, amely során Magyarország betagozódott volna a nyugat-európai demokráciák által kialakított mintába.

6. A rendszerváltás

A négy évtizednyi egypártrendszerben ugyan létezett az Országgyűlés, valódi funkcióit azonban nem töltötte be. A törvényhozás nagyrészt az Elnöki Tanács által hozott Törvényerejű Rendelet (TVR) útján zajlott, a kormány ellenőrzését a Párt által jóváhagyott képviselők nem tudták és nem is akarták elvégezni, a Ház csupán évi 6–10 napot ülésezett (Hankiss [1989]). A képviselők kiválasztása sem a választókon múlt, hiszen 1985-ig csak a Párt által kiválasztott vagy jóváhagyott jelöltekre lehetett csak voksolni. A parlament összetétele ennek okán kizárólag a kiválasztók, azaz a pártszervezet döntését tükrözte, amely politikai és ideológiai preferenciák szerint alakult. Az 1985-ben bevezetett kötelező többes jelölés is csak néhány spontán jelölt bejutását tette lehetővé a parlamentbe.

A tárgyalásos és békés rendszerváltás után az első szabad és demokratikus választásra 1990 tavaszán került sor. A legtöbb rendszerváltó országgal (pl. Lengyelország, Románia, Litvánia) ellentétben Magyarországon nem a korábbi ellenzékiek által alapított egységes szervezet indult az állampárt vagy annak utódpartja ellenében, hanem az ellenzék ideológiai alapon tagozódott pártjai versengtek a hatalomért. Ennek következtében hamar kialakult egy nyugati mintát követő pártrendszer, amely máig stabilan fennáll.

Legkésőbb 2002-re megtörtént a parlamenti elit konszolidációja: növekedtek az újráválasztási arányok, az átlagos szolgálati idő, az azonos körzetben megválasztottak száma, csökkent ugyanakkor a ciklus során lemondó vagy pártot váltó képviselők aránya, a rendszerváltás előtti képviselők száma, és kialakult egy eliten belüli elitcsoport. Ebbe a csoportba tartoznak többek között az *alapító atyák*, akiknek igen nagy befolyása van szinte minden politikai döntésre. Ez azt jelenti, hogy a legtöbb pártbeli, parlamenti, bizottsági és kormányzati vezető tisztséget ezen kis csoport tagjai töltik be, akik a rendszerváltás ideje óta (vagy akár azt megelőzően) a politikai elithez tartoznak.

Ahogy láthattuk, a parlamenti és politikai elit konszolidációjának két oldala van: stabilizálja a demokráciát, de ugyanakkor a demokratikus deficitet is okoz (a gyenge kommunikációt a politikai osztály és az állampolgárok között, részben a bizalmatlanság miatt). A stabilitás – amelyet ebben a régióban oly sokra becsülnek – a változásra való képtelenségé alakulhat, illetve az új nézetek és emberek mellőzését eredményezheti. A stabilizáció azonban talán a 2006-os választások után már elérte azt a szintet, ami már

túlzottan megnehezíti a politikai változást, és eltávolítja a politikát a választópolgároktól. A Magyarországon tapasztalható politikával és a politikusokkal való nagyfokú elégedetlenség összefüggésben lehet azzal, hogy a politikai vezetőréteg, amely a fontos pozíciók többségét birtokolja, a rendszerváltás óta alig változott. Ezek a jelenségek esetleg az eliten belül egy zárt elit kialakulásához vezethetnek, ami így blokkolhatja az elit szerves fejlődését, és akadályozhatja a demokráciát. Másrészt viszont közösségi igény jelentkezik egy professzionális parlamentre, amely jó törvényeket alkot (amelyek működnek és nem igényelnek folytonos módosításokat), és amely hatékonyan ellenőrzi a kormányt. Ezek a funkciók tapasztalt képviselőket igényelnek és elősegítik a demokrácia megerősödését.

1998-ra kialakult a két nagy, ideológiailag szembenálló párt, azaz két politikai blokk, amelyek meghatározzák a politikai életet, és amelyek között egyelőre nincs átjárás. A pártrendszer megerősödése és stabilizálódása szinte egyedi a volt szocialista országok között, máshol sokkal mozgalmasabb a politika ezen szegmense.

Az Országgyűlés összetételét a nyugat-európai modernizáció utolsó szakaszának kiemelt változói – a hivatásos politikai múlttal rendelkező képviselők és a nők aránya – alapján felelős eredményre jutottam. A professzionális politikusok tekintetében a magyar parlamenti elit felülmúlja Nyugat-Európa 11 elemzett országát, a nők politikai szerepvállalása azonban hazánkban lényegesen alacsonyabb a nyugati átlagnál. Az előbbi magyarázata részben a pártrendszer fent vázolt stabilitásának és a rekrutáció pártok általi kisajátításának tudható be. Az utóbbi jelenségnek lehetnek történelmi és társadalmi okai, szerepet játszhat az államszocialista parlamentekben mesterségesen magas női részvétel, a rendszerváltó ellenzéki csoportok nemi összetétele, de a patriarchális társadalom és a politika agresszív stílusa is.

A többi változó vizsgálatából az derült ki, hogy Magyarország parlamenti elitje – a korábbi történelmi korszakokkal ellentétben – nem tér el jelentősen nyugat-európai megfelelőitől. Vannak ugyan kisebb-nagyobb eltérések a képzettségbeli és foglalkozási összetételben, azonban ezek nem tendenciózusak. Ebben a tekintetben nem állapítható meg a német-osztrák hatás sem, de más ország parlamenti elitjéhez sem hasonlít a magyar; az egyes változók esetében más-más ország adatai állnak közel a hazai értékekhez.

7. A magyar parlamenti elit modernizációja 1884-2006

Az első hipotézis mindezek alapján részben bizonyítottnak tekinthető. A modernizációs lemaradás a második világháború végéig egyértelműen kimutatható Magyarországon. Ez a lemaradás szinte minden változó esetében tetten érhető, és évtizedes

nagyságrendben mérhető. Az 1940-es évek második fele azonban jelentős és hirtelen változást hozott ebben a tekintetben. A nyugati fejlődést meghaladó ütemben indult meg a magyar parlamenti elit modernizációja. A rendszerváltást követő parlamentek pedig az alkotmányos mintát lemásolva a kor nyugati demokráciáitól egyben – talán a demokrácia szükséges velejárójaként – a rekrutációs mechanizmusokat, és ennek következtében a modern parlamenti elit mintáját is átvették. Az újonnan kialakult elit ugyan némely jellemzőjét tekintve eltér a nyugatitól, ez az eltérés azonban nem nagyobb annál, semmint hogy indokolható legyen a nemzeti sajátosságokkal és a politikai rendszer fiatalságával.

A második hipotézis szinte minden pontjában igaznak bizonyult. A nagy történelmi ciklusokon belül erős volt a kontinuitás mind a személyek, mind a képviselők tulajdonságait tekintve, az ezek közötti töréspontok pedig jelentős változást hoztak mindkét tekintetben. Azt is láttuk az első hipotézis vizsgálatánál és a korszakokénti fejezetekben, hogy a töréspontok után kialakuló parlamenti elit közelebb állt a nyugat-európai modernizációs mintához, mint az azt megelőző. Ugyancsak bebizonyosodott, hogy a töréspontok után az elit demokratikusabbá válik, és befogad olyan társadalmi csoportokból érkező képviselőket is, amelyek korábban ki voltak rekesztve a politikai életből. Nem igazolódott azonban az a feltételezés, hogy az ilyenkor megjelenő új elitek kisebb része rendelkezne politikai tapasztalattal. Csak a parlamenti politikai múlt szempontjából igaz ez a kijelentés, a politikai élet más területein éppen hogy nagyobb részük szerzett már tapasztalatokat, mint a folytonos korszakok képviselői.

A két hipotézis szintéziseként megállapítható, hogy a modernizáció folyamata Magyarországon megkésett, szakaszos és féloldalas, nem a szerves fejlődés része.

IV.Főbb hivatkozások

Best, Heinrich — Cotta, Maurizio [2000a]: Elite Transformation and Modes of Representation since the Mid-Nineteenth Century: Some Theoretical Considerations. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 1-28*

Best, Heinrich — Cotta, Maurizio [2000b]: Between Professionalization and Democratization: A Synoptic View on the Making of the European Representative. in: *Heinrich Best — Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 493-526*

Boros Zsuzsanna — Szabó Dániel [1999]: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867-1944)*. Korona Kiadó, Budapest

- Földes György — Hubai László (szerk.) [1999]: Parlamenti választások Magyarországon 1920-1998. Napvilág Kiadó, Budapest
- Hankiss, Elemér [1989]: Kelet-Európai alternatívák. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Ilonszki Gabriella [2000a]: Belated professionalization of parliamentary elites: Hungary 1848-1999. in: Heinrich Best – Maurizio Cotta (eds.): Parliamentary Representation in Europe 1848-2000. Legislative Recruitment and Careers in Eleven European Countries. Oxford University Press. Oxford. pp. 196-225
- Ilonszki Gabriella [2000b]: Functional Clarification of Parliamentary Committees in Hungary, 1990-1998 in: David M. Olson – William E Crowther: Committees in Post-Communist Democratic Parliaments: Comparative Institutionalization. The Ohio State University Press. Columbus
- Ilonszki Gabriella [2005a]: Történelem és politika határútján. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 9-33.
- Ilonszki Gabriella [2005b]: A modern politikus. In: Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 173-192.
- Janos, Andrew C. [2003]: Haladás, hanyatlás, hegemonia Kelet-Közép-Európában, Helikon Kiadó, Budapest
- Jónás Károly [1990]: Pártpanoptikum. 35 választás, 256 párt Magyarországon 1848-1990. Interart, Budapest.
- Kozári Mónika [2005]: A dualista rendszer. Pannonica Kiadó, Budapest
- Mackie, Thomas T. — Richard Rose [1982]: The International Almanac of Electoral History. Second Edition. The Macmillan Press Ltd., London
- Marelyn Kiss József [1999]: Új korszak a magyar parlamentarizmus történetében, Az 1945-1947. évi Nemzetgyűlés létrejötte, működése és összetétele. in: *Vida István (főszerk.): A Nemzetgyűlés Almanachja 1945-1947. Magyar Országgyűlés kiadása, 1999. Budapest, pp. 688-715*
- Marelyn Kiss József [2005]: Volt egyszer egy parlament... A parlamentáris demokrácia felszámolása Magyarországon 1947-1949 in: Marelyn Kiss József, Vida István (főszerk.): Az 1947. évi Országgyűlés Almanachja. 1947-1949. Magyar Országgyűlés kiadása, 2005. Budapest, pp. 475-504
- Matland, Richard E. — Donley T. Studlar [2004]: Determinants of Legislative Turnover: A Cross-National Analysis. *British Journal of Political Science* 34, pp. 87-108
- Pareto, Vilfredo [1991]: The Rise and Fall of the Elite. Transaction Publishers, New Brunswick, London
- Pesti, Sándor [2002]: Az újkori magyar parlament. Osiris Kiadó, Budapest

- Putnam, Robert D. [1976]: *The Comparative Study of Political Elites*. Prentice-Hall, New Jersey
- Püski Levente [2006]: *A Horthy-rendszer, 1919-1945*, Pannonica, Budapest
- Rokkan, Stein [1967]: *Models and Methods in the Comparative Study of Nation-Building*. Paper prepared for a Preparatory Meeting on Problems of Nation-Building. UNESCO, Bussels
- Romsics Ignác [2000]: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest
- Schönbaum Attila — Schwarcz András [2005]: *Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői*. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 105-128*
- Schwarcz, András [2004]: *The Central Core in the Hungarian Parliament*. In: Zdenka Mansfeldová — David M. Olson — Petra Rakušanová (eds.): *Central European Parliaments. First Decade of Democratic Experience and Future Perspectives*. Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague, pp. 202-215
- Szabó, Dániel — Gyarmati, György [2002]: *A magyar parlament másfél évszázada, 1848-1989*. in: Jónás, Károly — Villám, Judit: *A magyar országgyűlés elnökei 1848-2002*. Argumentum, h.n. 52-65
- Weber, Max [1989]: *A politika mint hivatás*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Marx Károly Közgazdasági Egyetem Művelődéskutató Intézet, Medvetánc Füzetek, Szeged.

V. A témakörrel kapcsolatos publikációk

- Schönbaum Attila — Schwarcz András [2005]: *Paradox rendszerváltás: az 1910 és 1922 közötti parlamentek képviselői*. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 105-128*
- Schwarcz, András [2004]: *The Central Core in the Hungarian Parliament*. In: Zdenka Mansfeldová — David M. Olson — Petra Rakušanová (eds.): *Central European Parliaments. First Decade of Democratic Experience and Future Perspectives*. Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, Prague, pp. 202-215
- Schwarcz András [2005]: *Az igazságügyi és pénzügyi bizottságok képviseleti összefüggései*. In: *Ilonszki Gabriella (szerk.): Képviselők Magyarországon I., Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 129-150*